

3. MUSIKKHANDELEN I NEDRE VOLLGATE

Kanskje var det den foretaksomme Jacob Sanne som skaffet musikerne i Harzverein husrom da de kom til Christiania i mai 1840. Det tok i alle fall ikke lang tid før Carl Warmuth flyttet inn i malermester Johan Caspersens hus i Nedre Vollgate 13. Vi vet ikke hvilken del av huset Warmuth leide, men vi kan anta at malermesteren og hans hustru selv hadde den beste leiligheten – den i første etasje mot gaten.

Nedre Vollgate 13 fotografert i 1898 av tannlege Jensen. Oslo Museum.

Kollegaen, hornisten Wilhelm Rieche, fikk også husrom hos malermesteren. Der har nok de to hornistene mange ganger sittet og diskutert situasjonen. For den var ikke bare enkel. Etter de første, bejublete konsertene trappet Harzverein ned konsertvirksomheten – ikke minst etter høsten 1841 da de fleste av dem fikk engasjement i Christiania Theaters orkester. Den slitsomme konsertvirksomheten gav ikke de jevne, solide inntekter som en familie kunne leve av. Å være orkestermusiker var heller ikke trygt nok, oppgavene var tilfeldige, og kunne variere mye fra sesong til sesong.

I brevet som Carl skrev til sin forlovede Julia i Ellrich i mai 1838 sier han helt tydelig: “Jeg gifter meg ikke på usikkert grunnlag, du vet at jeg er altfor forsiktig til det.” Han måtte finne noe annet, noe stabilt.

Hva var vel da mer nærliggende enn å utnytte den kunnskap og de ferdigheter, de bekjenskaper og forbindelser over store deler av Nord-Tyskland han allerede hadde skaffet seg som utøvende musiker?

Hvordan var situasjonen for de musikkinteresserte i Christiania ved starten av 1800-årene? Hvem var de?

Frem til rundt 1850 var Norge et standssamfunn med skarpe skiller mellom de sosiale lag. Øverst sto overklassen som besto av embetsmenn og storkjøpmenn og utgjorde omtrent 2 % av befolkningen. Middelklassen omfattet bønder, håndverkere, offentlige tjenestemenn og mindre kjøpmenn. Nederst finner vi tjenestefolk, husmenn og arbeidere. Mot slutten av århundret gikk denne faste sosiale lagdeling gradvis over i et nytt klassesamfunn med andre sosiale grupperinger. Nye håndverks- og handelslover og industrialiseringen av samfunnet førte til at skillene mellom de sosiale lag ble mindre skarpe og nye grupper vokste frem.

Embetsstanden dominerte både det politiske og kulturelle liv i Norge frem til langt inn på 1800-tallet. Deres idealer om den klassiske dannelsen preget også musikklivet - både den private og halvoffentlige musisering. Det var for eksempel ikke bare akseptert, men nødvendig for en ung pike av standen å kunne danse, brodere, tegne, synges og spille presentabelt, men hun måtte for all del ikke bli profesjonell – man skulle ikke tjene penger på sin kunst! Man skulle behage!

I mange embetshjem dyrket hele familien musikken og hadde små husorkestre. Til egen og venners fornøyelse, ikke noe mer.

Dette fordret instrumenter, noter og en viss utdanning. Avisene har mange annonser om undervisning i dans, sang, pianospill, fiolin, bratsj, fløyte og en rekke andre instrumenter.

Hvilke instrumenter fantes rundt om i embetshjemmene i tiårene rundt 1800?

Her er de beste kilder de bevarte notesamlingene og leiebibliotekskatalogene.

Leiebibliotek var en innretning der man for en liten sum kunne leie noter (det fantes også leiebibliotek for bøker – faktisk var de langt mer utbredt) i stedet for å kjøpe dem. Mange private holdt slike noteleiebibliotek, men mange musikkhandlere fant det også formålstjenlig. Det var jo gode muligheter for at kunden ville kjøpe noten etter å ha måttet levere den leide tilbake. Det første noteleiebiblioteket i landet dukket opp i 1822. De ble etter hvert mange, og de utgjorde en viktig del av det private musikkliv på

1800-tallet. Leiebibliotekskatalogene er inndelt etter instrument, deretter etter komponist. Her ser vi at pianoet dominerer repertoaret, to- og firhendig. Så kommer piano med fiolin eller cello eller fløyte eller kanskje kornett eller harmonium. Vokalmusikk med piano var også en stor gruppe. Slik kan vi gå ut fra at det i de først og fremst velsituerte hjem fantes både piano og noen andre instrumenter.

Hvordan skaffet man seg noter og instrumenter og strenger og annet forbruksmateriell? Det var flere muligheter. Fra gammelt av skaffet man oftest noter fra utlandet. Man handlet når man var i utlandet eller man skrev direkte til musikkfirma i først og fremst Danmark eller Tyskland. Det var hele tiden et klart behov for å være à jour – kjøpe det som var moderne akkurat da. Dette gjaldt både i de privat hjem og i de halvoffentlige og offentlige musikkelskaper og senere teaterorkestre.

Herman Neupert 1873. Ukjent fotograf. Oslo Museum.

Det fantes også en rekke musikere, instrumentmakere, bokhandlere og privatfolk i Christiania som skaffet både noter og instrumenter. Det lille av musikkhandel som fantes kunne selvsagt spørres. Det var Hans Thøger Winther, Guldberg & Dzwonkovski, Emilie Tøttrup, Edvard Winther og Herman Neupert. De tre første befattet seg overhodet ikke med annet enn noter og andre papirvarer, mens Neupert begynte med noe import av pianoer i 1846. Guldberg & Dzwonkovski hadde solgt instrumenter i sin musikkhandel, men ikke mye, og deres virksomhet var stort sett forbi da Warmuth kom inn på scenen. Bokhandlerne kunne også en sjelden gang skaffe instrumenter, og selvsagt kunne de som laget instrumenter skaffe dem – pianomakere, orgelbyggere og felemakere. Før 1850 var en rekke pianomakere i virksomhet i Christianiaområdet,

orgelmakere også. I tillegg kommer snekkere, kunstdreiere og den store gruppen “instrumentmakere”. En nokså uoversiktlig gruppe er felemakerne, som det nok var mange av. Men utvalget var begrenset og kunne være vanskelig tilgjengelig.

De billige instrumentene kunne man i de dager kjøpe hos en helt annen gruppe handlende enn bok- og musikkhandlerne: isenkremmere og nürnbergere. Betegnelsen isenkram er sammensatt av “isen”, tysk for jern, og “kram”, varer av liten verdi, og omfattet “de simple musikalske Instrumenter”, altså enkle, billige instrumenter.

Betegnelsen nürnberger går tilbake til den tid da Nürnberg var kjent som Tysklands “leketøyhovedstad”: “De simple Trævarer, saasom Daaser, Æsker ... Borde, musikalske Instrumenter”.

I Christiania var det rundt 1845 tre navn som dominerte dette markedet, nemlig Stephan Rumi, Johan Hendrik Schmelck og Peter H. Schreiner – her fikk man presangartikler, leketøy, jernvarer og kjøkkentøy og de enkle, billige instrumentene.

For folk den gang var det altså naturlig å henvende seg til isenkremmerne og nürnbergerne når de skulle anskaffe et instrument – de rimelige, ikke de særlig kostbare og forseggjorte. En instrumentmaker skrev i Morgenbladet i 1842 om sine instrumenter at de var “udførte med megen Omhyggelighed og maa ei sammenlignes med almindeligt Nürnbergerkram”. Gode, kostbare instrumenter var det dessuten fullt mulig å få kjøpt i utlandet.

Tilbehør til instrumenter var en annen ting – strenger, stemmeskruer til strykeinstrumenter og harpiks. Tarmstrenger som ble brukt den gang hadde mye kortere levetid enn strenger av metall som blir brukt i dag, så det gikk med store mengder, og det var ikke enkelt å få tak i dem. De beste tarmstrengene ble laget i Italia og ble kalt “romanske”. Orkestermusikerne hadde stadig behov for nye strenger, stemmeskruer og andre forbruksvarer. Men Christiania manglet altså et sted hvor man kunne få kjøpt både instrumenter av god kvalitet og tilbehør som strenger til fiolin, bratsj, cello, kontrabass, gitar, harpe og flere.

Her var det da en nisje i markedet: instrumenter av god kvalitet uten å være uoverkommelige i pris, og tilbehør av alle slag. Denne nisjen var det Warmuth grep fatt i.

Hvorfor ble Carl Warmuth musikkhandler? Hans kolleger fra Harzverein fortsatte alle som musikere. Jeg tror han både hadde oppdaget sitt talent for handel og at han egentlig ikke var så interessert i å spille selv. Der det har vært mulig å få klart svar på dette, i regnskapsbøkene hans fra 1870- og 80-tallet, oppdager vi at han nesten ikke gikk på konserter og ikke deltok i noen musikalske aktiviteter. Carl Warmuths yrkesliv ble handel.

Nå kan du komme, Julia!

Beslutningen må ha kommet høsten 1842, og Warmuth må ha vært sikker på at dette var fremtiden, for 8. desember sendte han klarsignal til Julia: Kom til meg i Norge.

I brev skrevet 4. april 1843 er situasjonen helt klar:

Tidligere var det en håpløs kjærlighet – det så helt umulig ut at det kunne bli noe ekteskap. Men nå som min stilling er ganske annerledes, kan jeg tenke på deg med glede!

I dette brevet gir han også et lite norskkurs:

Overhoved du maa være ret flittig i at lære, derfor du forstaar norsk, at du kan gaa i Theatret, thi vi faae fri Billets. Forundre dig ikke over den merkværdige Stilling af Ordene thi den Construction i dette Sprog er ganske anderledes.

Etter bare tre år i Norge er dette ganske imponerende. Juli 1843 ankom Juliane Friedrike Christine Henriette Köhler. Da hadde hun først reist et døgn med hest og vogn, postvognen, på dårlige veier og ikke noe gummihjul fra Ellrich via Braunschweig til Hamburg. Så var det ifølge avisen hele tre uker med dampbåt fra Hamburg til Christiania. De forlovet seg 29. juli og giftet seg i Domkirken i Christiania 15. august. Forloverne var de to vennene fra Harzverein, Adolph Herwig og Christian Otto. Julia flyttet inn i Nedre Vollgate 13, og barna kom på løpende bånd:

Carl Wilhelm Gottfried ble født 27. mai 1844, Julie Marie 3. juni 1845, Bernhard Friedrich John 23. desember 1846, Sofie Christiane Elisabeth 29. desember 1848, og Johan Axel Nicolai som ble født og døde 1859.

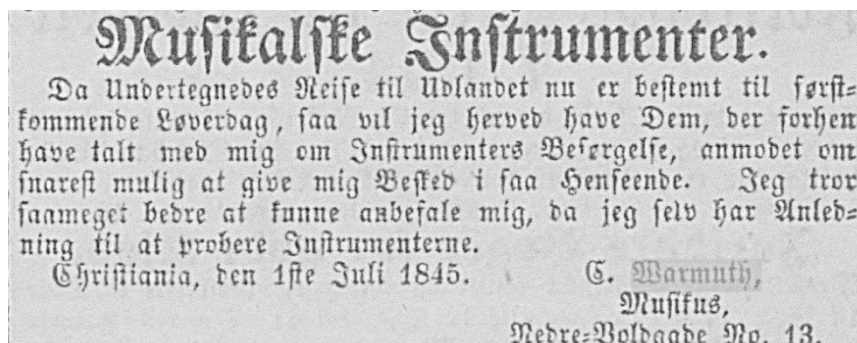
Nedre Vollgate 13, gårdsrommet. Akvarell av Peter Andreas Blix 1898. Oslo Museum.

Kun to måneder etter giftemålet åpnet Carl Warmuth sammen med kollegaen i Harzverein Wilhelm Rieche (Richardt) en meget beskjeden musikkforretning i Nedre Vollgate 13. Grunnleggesdatoen regnet Warmuth selv som 24. oktober 1843. Den første avisannonse kom først 13. november 1844:

Ægte romanske Violin-, Violoncel- og Guitar-Strænge ere hos Undertegnede tilkjøbs for meget billige Priser. W. Richardt, i Maler Caspersens Gaard i nedre Vollgate.

Wilhelm Rieche flyttet tilbake til Tyskland sommeren 1845, og Carl overtok hele geskjeften.

2. juli 1845 kom Warmuths første egne annonse og viser en både energisk og selvbevisst forretningsmann som nå hadde utvidet sortimentet med instrumenter:

Da Undertegnedes Reise til Udlandet nu er bestemt til førstkommende Løverdags, saa vil jeg herved have Dem, der forhen have talt med mig om Instrumenters Besørgelse, anmodet om snarest mulig at give mig Besked i saa Henseende. Jeg tror saameget bedre at kunne anbefale mig, da jeg selv har Anledning til at probere Instrumenterne.

Han reiste 5. juli og kom tilbake 21. august, og en måned senere er forretningen for alvor kommet i gang:

Musikalske Instrumenter.

Jeg anbefaler herved mit Udsalg af: Violiner, Guitarrer, Kontrabasser, Klarinetter, Fløiter, Vald-, Klap-[klaffehorn, en type brukt før ventilhorn] og Tenorhorn, Ventil-Trompet; Buer til Violin, Violoncello og Bass, samt ægte romanske Strænge til Violin, Guitar, Bratsch, Violoncello, Harpe og Bass, saavel som simplere Sorter; ligesom jeg ogsaa er assorteret med alle andre til Musikhandelen henhørende Artikler, hvilke samtlige ere af mig, som musikkyndig, med særdeles Flid udvalgte ved de første Fabriker i Udlandet. Alt sælges til billigst mulig beregnede Priser, og skulde Rekvisitioner fra Udenbyes med Nøiagtighed og Paalidelighed blive prompte expederede.

Christiania, den 23de September 1845.

Musikus C. Warmuth,
Nedre-Vollgate No. 13.

Dette var altså instrumenter Warmuth visste det var behov for i den tids Christiania, både blant profesjonelle musikere og amatører.

Datidens handlende i det tysk-dansk-norske språkområdet skilte nøye mellom de ulike grener av det som i dag oppfattes som *musikkhandel*: det var notehandel,

strenghandel, instrumenthandel, forlag, pianolager. Ordet musikkhandel betød den gang notehandel og ikke noe annet. Denne ordbruken var temmelig konsekvent gjennomført gjennom hele første del av 1800-årene og også senere. Men når Warmuth i denne annonsen bruker ordet “Musikkhandelen” mener han instrumenter og instrumentutstyr – det er intet som tyder på at han handlet med notetrykk før flere år senere. Jeg tror at han bevisst valgte dette ordet for å unngå at hans forretning skulle bli assosiert med isenkremmerne og nürnbergere.

Instrumentutvalget ble etterhvert utvidet, med munnspill i 1847, salmodikon i 1850 og trekkspill i 1851. Munnspiilet ble konstruert bare 25 år tidligere, i 1821, og trekkspillet var nettopp satt i masseproduksjon. Han fulgte med!

Warmuth senior var kritisk og kvalitetsbevisst; han testet instrumentene ved fabrikkene før han kjøpte dem, og han spant gjerne strengene selv. I 1851 var instrumentutvalget temmelig rikholdig: fiolin, bratsj, cello, kontrabass, gitar (“med og uden Mechanik”, altså stemmeskruer), tenor- og bassbasun, alt- og tenorhorn, trompet, kornett, valthorn, signalhorn, “alle Sorter Clarinetter og Fløiter”, munnspill (12- til 48-stemmige) og trekkspill.

Sommeren 1854 reiste senior igjen til Tyskland for å gjøre innkjøp. Den tids reisende til utlandet måtte få pass av politimesteren, der det ble forsikret at “ingen Smitsot hersker her”. Flere slike reisepass for familien Warmuth er bevart, og fra 10. juli 1854 heter det: “Musikus Carl Warmuth agter at reise herfra Staden ... over Hamburg til Sondershausen [med Thalebra] og saa tilbage”.

Mens mannen var i utlandet, passet Julia butikken. Det hadde ikke vært så mye å gjøre, skrev hun i et brev fra 24. juli, alle visste vel at sjefen var bortreist – men likevel hadde hun hatt flere kunder og solgt mange instrumenter, til sammen for 28 spesidaler. Så skulle hun hilse fra vennene Herwigs, madam Rojahn og maler Caspersen.

Butikken vokser og junior drar i lære

I 1858 utvidet Warmuth sortimentet med noter, i samtiden kalt musikalier. Den første annonsen som også inneholder noter kom i desember. En sterk åpning: Beethovens, Haydns og Mozarts pianosonater nevnes først med uthevet skrift, så kommer skoler

for forskjellige instrumenter og det mer vanlige noteutvalget med underholdningsmusikk og danser.

Det ble mer og mer tydelig at Warmuth måtte skaffe større lokaler for sin forretning. Det ble for trangt i de små rom i leiligheten i Nedre Vollgate. Annonsen i Christiania Adresse-Bog for 1861 viser tydelig omfanget:

Handel med alle de meest brugelige Sorter strygende og blæsende Instrumenter, med alle dertil hørende Artikler. Alle Sorter Streng, til Violin, Guitar, Alto, Cello, Psalmodikon og Contrebass sælges i større og mindre Partier. Oplineret Nodepapir i alle de meest brugelige Formater. Sopran, Alt, Tenor og Bas-Psalmodikon med Tabeller og Buer dertil.

Mund- og Haandharmonicaer i mange Størrelser til meget billige Priser. Endvidere forefindes stedse et godt Assortement af Musikalier, bestaaende af Skoler, klassisk og Salon-Musik for Pianoforte. Duoer, Trioer, Kvartetter m.m. i mange Besætninger. Sange med Pianoforte- og Guitar- Accompagnement. Dandse for Orchester, Pianoforte og Fløite og Violin m.m.

Jeg vil stanse opp litt ved denne annonsen. Ut fra den tanke at en ung og ærgjerrig musikkhandler i første rekke satser på det mest lettselgelige, viser denne annonsen hva folk spurte etter i Christiania rundt 1860.

Ved siden av stryke- og blåseinstrumenter var det munnspill, trekkspill og salmodikon. Av musikalier var det stor etterspørsel etter skoler for forskjellige instrumenter, pianomusikk – inndelt i klassisk og salongmusikk, kammermusikk, sang med piano og/eller gitar, danser for flere instrumentkombinasjoner. Egentlig er dette et temmelig stort register. Vi ser også at Warmuth allerede nå drev med både detalj- og engros-handel – “i større og mindre Partier”.

Det hadde antagelig vært meningen hele tiden at sønnen Carl skulle følge i sin fars fotspor. Han var rask i hodet, lærevillig og ikke minst interessert i faget. I oktober 1860 reiste så den da 16-årige Carl junior til Braunschweig for å utdanne seg i musikkhandelsfaget hos farens mangeårige handelsforbindelse Friedrich Müller i firmaet Weinholz. Carl Weinholz Musikalienhandlung holdt til i Neustraße 1 midt i sentrum av byen; der bodde innehaveren musikkhandler F. Müller, hans hustru Caroline (f. Weinholz) og hennes søster frk. Weinholz. Planen var at gutten skulle oppholde seg i Braunschweig i to, kanskje helst tre år mente Müller, men allerede etter ett år kom beskjed hjemmefra om å returnere omgående. Saken var at senior nå

hadde fått leieavtale med eieren av den fornemme Kirkegaten 17 og trengte sønnens hjelp, og Carl reiste hjem i september. Tilbake i Tyskland sto en forskrekket læremester og mange skuffede venner. 18. oktober 1861 meddelte en stolt senior i Morgenbladet:

Bopælförändring. C. Warmuths Instrument-, Stränge- og Musik- handel er fra i dag af aabnet i Overlærer Møllers forrige Gaard til Kirkegaden ved Siden av DHrr. Richie & Glückstad.